

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH"

Vadenova Sh.S.

Toshkent pedagogika kolleji yetakchi o`qituvchisi

"Eng yaxshi kashfiyotlarni bolaning o'zi yaratadi"

R.U. Emerson

Annatsiya: Bolalarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda turli omillar turlicha ta'sir etadi. Bu omillar ichida ijodiy va mantiqiy tafakkurni rivojlantirish eng asosiysi hisoblanadi. Zero, bolada tasavvur, tushunchalarning shakllanish jarayoni aynan maktabgacha ta'lim muassasasidan boshlanadi va bu davr dunyoqarashni shakllanishning mazmunini hajm jihatidan eng salmoqli bosqichdir. Shuning uchun ham tushuncha va tasavvurlarni shakllantirishda maktabgacha yoshidagi davri asosiy davr hisoblanadi. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish o'ziga xosligi haqida fikrlar berilgan.

Kalit so`zlar: qobiliyat, tabiiy, maxsus, kognitiv, sensorli

Hozirgi vaqtda hayot sharoitlari tez o'zgarib bormoqda, bu odamni diversifikatsiya qilishga va ma'lum qobiliyatlarga ega bo'lishga majbur qiladi. Har bir ota-ona o'z farzandining rivojlangan va xilma-xil bo'lishini xohlaydi.

Qobiliyatlari - bu har qanday faoliyatni amalga oshirishning muvaffaqiyati bilan bog'liq bo'lgan, shaxsning bilim, ko'nikma va qobiliyatlari bilan kamaytirilmaydigan, lekin ularni o'zlashtirish tezligi va qulayligini tushuntiruvchi individual psixologik xususiyatlar

Psixologiyada qobiliyatlarni rivojlantirishga faol yondashish eng samarali hisoblanadi. Qobiliyatlar nima?

Bolaning ijodiy shaxs bo'lishi uchun bolalik davrida uning ko'rish, his qilish va tasvirlarning ifodaliligini anglash, atrofidagi dunyoning o'ziga xosligi va o'ziga xosligini sezish, taassurotlarni etkazish qobiliyatini rivojlantirish kerak.

Bolalarning o'z ijodiy qobiliyatlarini namoyish etishiga ehtiyoj katta. Uning qoniqishi bolalarga hayotda kuchli quvonch hissini beradi. Biz xayolparastni bolada shunday saqlashimiz kerakki, u ijtimoiy hayotning faol yaratuvchisi, o'z shaxsiyatini yaratuvchisi bo'lib ulg'aydi.

Maktabgacha yoshda asosiy faoliyat o'yin hisoblanadi. Shuning uchun bola asosiy bilim va ko'nikmalarni o'yin shaklida oladi. O'yinda bola vosita, dizayn, tashkiliy, badiiy va boshqa ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun dastlabki turtki oladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda turli xil ijodiy o'yinlar faoliyati bolalarda maxsus qobiliyatlarni shakllantirish uchun alohida ahamiyatga ega.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda qobiliyatlarni rivojlantirishda muhim nuqta - bu murakkablik, ya'ni bir vaqtning o'zida bir-birini to'ldiruvchi bir nechta qobiliyatlarni takomillashtirish. Qobiliyatlarning birortasini u bilan bog'liq bo'lgan boshqa

qobiliyatlarning rivojlanish darajasini oshirish haqida qayg'urmasdan turib uni rivojlantirish amalda mumkin emas.

Masalan, nozik va aniq qo'lda harakatlar o'z-o'zidan o'ziga xos qobiliyatdir. Ammo ular tegishli harakatlar talab qilinadigan boshqa odamlarning rivojlanishiga ham ta'sir qiladi. Nutqdan foydalana olish, uni mukammal egallash ham nisbatan mustaqil qobiliyat sifatida qaralishi mumkin. Ammo xuddi shu mahorat, organik qism sifatida, intellektual, shaxslararo va ko'plab ijodiy qobiliyatlarga kiradi, ularni boyitadi.

Bola bir vaqtning o'zida ishtirok etadigan faoliyat turlari uning qobiliyatlarini har tomonlama rivojlantirishning eng muhim shartlaridan biri bo'lib xizmat qiladi. Shu munosabat bilan, bolalarning qobiliyatlarini rivojlantiradigan faoliyatga qo'llaniladigan asosiy talablarni muhokama qilish kerak. Bu talablar quyidagilardan iborat: faoliyatning ijodiy tabiati, ijrochi uchun qiyinchilikning maqbul darajasi, to'g'ri motivatsiya va faoliyatni tugatish paytida va undan keyin ijobiy hissiy kayfiyatni ta'minlash.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, turli xil qobiliyatlarni o'zlashtirish uchun bolaning yoshini hisobga olish va qulay davrni o'tkazib yubormaslik kerak.

Masalan:

- ikki yoshdan uch yoshgacha bo'lgan bola og'zaki nutqni jadal rivojlantirishi kerak;
- besh yoshdan etti yoshgacha bola o'qishni o'zlashtirishga eng tayyor
- o'rta va katta maktabgacha yoshdagi bolalar rolli o'yinlarni ishtiyok bilan o'ynaydilar va rollarni o'zgartirish va ularga ko'nikishning ajoyib qobiliyatini namoyish etadilar. Faoliyatning alohida turlarini o'zlashtirishga maxsus tayyorgarlikning har bir davri ertami-kechmi tugaydi.

Shuni tushunish kerakki, agar biron bir funktsiya o'z rivojlanishini qulay davrda olmagan bo'lsa, keyinchalik uning rivojlanishi juda qiyin bo'lib chiqadi. Umuman olganda, ta'lim va tarbiyaviy maqsadlar uchun qulay daqiqani o'tkazib yubormaslik va bolaga yangi faoliyatda o'zini namoyon qilishga yordam berish juda muhimdir. Kattaroq yoshda bola uni ushlay oladi deb umid qilmaslik kerak.

Qobiliyatlar insonda mavjud bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar bilan chegaralanib qolmay, balki ularning tez egallashi, mustahkamlanishi va amaliy amaliy qo'llanilishini ta'minlaydi.

Tabiiy shartlar qobiliyatlarning rivojlanishi moyilliklar, ya'ni tananing genetik jihatdan mustahkamlangan anatomik va fiziologik xususiyatlari.

Qobiliyatlar sifat va miqdoriy xususiyatlarga ega. Birinchisi, ularning tarkibiy qismlarini o'z ichiga oladi (masalan, tasviriy faoliyatda - chiziq, mutanosiblik, shakl, yorug'lik va soya hissi, rang, ritm va boshqalar, shuningdek, badiiy tasavvur, hissiy moyillik, tasvirlangan narsaga hissiy munosabat; va boshqalar), ikkinchisi - qobiliyatlarni ifodalash darajasi.

Qobiliyatlar quyidagilarga bo'linadi:

Tabiiy (tabiiy) qobiliyatlar, asosan, biologik jihatdan aniqlangan, tug'ma moyillik bilan bog'liq, ular asosida, shartli refleksli bog'lanishlar kabi o'rganish mexanizmlari orqali elementar hayotiy tajriba mavjud bo'lganda shakllanadi. Masalan, bunday elementar qobiliyatlar idrok, xotira va asosiy muloqot qobiliyatidir.

Maxsus ijtimoiy-tarixiy kelib chiqishi bo'lgan, ijtimoiy muhitda hayot va rivojlanishni ta'minlovchi inson qobiliyatlari. Maxsus qobiliyatlar quyidagilarga bo'linadi:

- Umumiy qobiliyatlar bu insonning turli xil faoliyat va muloqotdagi muvaffaqiyatini belgilaydi. Umumiy qobiliyatlar ikki guruhga bo'linadi-kognitiv va amaliy.

Kognitiv qobiliyatlar birinchi navbatda, hissiy, intellektual va ijodiy o'z ichiga oladi. Sensorli ob'ektlarni bolaning idrok etishi va ularning fazilatlarini bilan bog'liq bo'lib, ular aqliy rivojlanishning asosini tashkil qiladi; Sensor qobiliyatlar 3 yoshdan 4 yoshgacha intensiv shakllanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar tomonidan standartlarni o'zlashtirish, bir so'z bilan ko'rsatilgan ob'ektning xususiyatlarining ideal namunalari paydo bo'lishiga olib keladi. Bolalar, masalan, spektrning ranglari, ona tilining fonemalari va geometrik shakllarning me'yorlari haqida g'oyalarni o'zlashtirganda, har bir xususiyatning navlari bilan tanishadilar va ularni tizimlashtiradilar. Rivojlanish uchun asos intellektual qobiliyatlar vizual modellashtirish harakatlaridan iborat: almashtirish, tayyor modellardan foydalanish va o'rnini bosuvchi va almashtirilgan ob'ekt o'rtasidagi munosabatni o'rnatishga asoslangan modelni qurish. Shunday qilib, tayyor model bolalar navigatsiya qilishni o'rganadigan o'yin xonasi yoki maydonning rejasi bo'lishi mumkin. Ijodkorlik tasavvur bilan bog'liq bo'lib, bolaga muammolarni hal qilishning o'ziga xos usullari va vositalarini topishga, ertak yoki hikoyani o'ylab topishga, o'yin yoki rasm chizish uchun g'oya yaratishga imkon beradi.

Amaliy qobiliyatlarga quyidagilar kiradi: tashkiliy, konstruktiv va texnik (fazoni ko'rish, fazoviy tasavvur, ob'ektning bir butun sifatida va uning qismlarini reja, chizma, diagramma, tavsifga muvofiq tasvirlash qobiliyati, shuningdek rejani mustaqil ravishda shakllantirish qobiliyati).

Bu qobiliyatlar asos bo'lib, keyinchalik ularning yordami bilan bolalar chizmachilik, geometriya, fizika, kimyo kabi maktab fanlarini o'zlashtiradilar.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda konstruktiv va texnik qobiliyatlarni rivojlantirish uchun boy imkoniyatlar turli xil materiallardan, konstruktiv to'plamlardan dizayn, texnik o'yinchoqlardan foydalanish orqali yaratiladi.

Maxsus qobiliyatlar shaxsning muayyan turdagi faoliyat va muloqotdagi muvaffaqiyatini aniqlash, bunda alohida turdagi moyillik va ularning rivojlanishi kerak (matematik, texnik, adabiy-lingvistik, badiiy va ijodiy qobiliyatlar, sport, musiqa va boshqalar).

Maktabgacha yoshda maxsus qobiliyatlar, ayniqsa badiiy qobiliyatlar faol rivojlanadi. Maktabgacha yosh boshqa hech qanday davri kabi, ularning shakllanishi uchun qulay shart-sharoitlarni yarata olmaydi. U qo'shiq aytadi, raqsga tushadi, haykaltaroshlik qiladi, rasm chizadi. Maktabgacha yoshdagi bola tasviriy san'at va hunarmandchilik kabi qobiliyatlarni, jumladan kompozitsiya, rang, shakl hissini namoyon qiladi; ohangdor va ritmik eshitish, uyg'unlik hissini tashkil etuvchi musiqiy; she'riy, intonatsiyaning ifodaliligini va yuz ifodalarini o'z ichiga olgan teatrlashtirilgan nutqni egallaydi.

Qobiliyatlarni umumiy va maxsusga bo'lishdan tashqari, qobiliyatlarni quyidagilarga bo'lish odatiy holdir:

Nazariy - shaxsning mavhum-mantiqiy fikrlashga moyilligini aniqlash

Amaliy - aniq amaliy harakatlarga moyillik asosida. Bu qobiliyatlarning kombinatsiyasi faqat ko'p qirrali iste'dodli odamlarga xosdir.

Hozirgi globallashuv davrida innovatsiyon texnika va texnologiyalar rivojlangan davrda bolalarning fikrlash doirasi hamda ularning ijodiy qobiliyatlari ham kengayib bormoqda. Bolalarning ijodiy qobiliyatlari va fikrlashlarini rivojlantiruvchi bir qator yangi dasturlar joriy etilmoqda. Jumladan: Mental arifmetika san'at va aql idrokni rivojlantiruvchi dasturdir. Ushbu dastur yordamida bolalar nafaqat o'qishda muvaffaqiyatga erishadilar, balki hayot motivatsiyasiga ega bo'lib, ijodiy qobiliyatlari kengaymoqda. Mnemonika usuli ham tezkor xotira va ijodiy fikrlash tezligini rivojlantiruvchi dasturdir. Zamonaviy otalar va o'qituvchilar o'zlariga birinchi navbatda bolani ijodiy rivojlantirish vazifasini qo'yadilar. Bunday qobiliyatlarni rivojlantirishga katta e'tibor beriladi. Shu sababli, ko'pincha o'quv dasturlarida maktabgacha yoshdagi bolalar uchun TRIZ dan foydalanish va shu jarayonga asoslangan mashg'ulotlarni tashkil qilish muhim bir jarayon bo'lib hisoblanmoqda. Ushbu tizimga asoslangan o'yinlar va vazifalar faol ijodiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi, shuningdek, bolalar va kattalar uchun ijodiy shaxsni shakllantirish jarayonini yanada hayajonli qiladi.

Yuqorida aytilganlarning barchasidan xulosa qilishimiz mumkinki, maktabgacha yosh ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun ajoyib imkoniyatlar yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. "Maktabgacha pedagogika" F.R. Qodirova, Sh.Q. Toshpo'latova, N.M. Kayumova, M.N. A'zamova. Shin A.V., Mirziyoyeva Sh.Sh., Grosheva I.V, T. 2019
2. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida ta'lim jarayonini rejalashtirish. Shin A.V., Mirziyoyeva Sh.Sh., Grosheva I.V, T.2020
3. O'yin orqali ta'lim olish. Shin A.V., Mirziyoyeva Sh.Sh., Grosheva I.V, T.2020
4. S.X. Jalilova, S.M. Aripova "Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi" Toshkent 2017
5. Z. Nishonova, G. Alimova "Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi" Toshkent 2006